

Vliv koncepce účelu trestu na systémové postavení alternativních a komunitních trestů

Lucie Boledovičová*

1. Úvod

Článek se zabývá porovnáním filozofických koncepcí účelu trestu ve dvou vybraných právních systé-

mech – v České republice a v Anglii a Walesu. Jeho cílem je na základě teorií ospravedlnění účelu trestu, vyplývajících ze zákonné úpravy a z interpretací v rozhodnutích Ústavního soudu ČR a Odvolacího soudu Anglie a Walesu, vymezit rozdíly v postavení alternativních trestů v systému trestů v České republice oproti postavení komunitních trestů v systému trestů Anglie a Walesu. Použitými metodami jsou metoda monografická, komparativní a analytická. Kromě analýzy napříč vybranými případy je využit i longitudinální přístup,

---

* Mgr. et Mgr. Lucie Boledovičová, interní doktorandka Katedry trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity, Brno.

neboť je komparativní analýza zasazena do období od počátku 90. let, kdy došlo v Anglii a Walesu k zásadním změnám v trestní politice, do současnosti, kdy je v České republice již druhým rokem účinný nový trestní zákoník.

Česká republika byla vybrána z důvodu zavedení nových alternativních trestů trestním zákoníkem, trestu domácího vězení a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Anglie a Wales pak představují v rámci Velké Británie země se společným právním systémem i jurisdikcí (viz Odvolací soud), v nichž lze mezi komunitními tresty nalézt tresty hodné porovnání s nově zavedenými tresty v České republice. Z toho důvodu bude pozornost věnována nejprve terminologickému vyjasnění pojmu alternativního trestu, včetně kategorizace trestu domácího vězení a trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, a pojmu komunitního trestu.

2. Pojetí alternativního trestu

Za alternativní tresty jsou obvykle považovány takové druhy trestů, které nejsou spojeny s odnětím osobní svobody pachatele a s jeho izolací od společnosti a které jsou ukládány namísto nepodmíněného trestu odnětí svobody. V českém trestním právu bývají rozlišovány alternativní tresty v širším a v užším pojetí, vymezení těchto kategorií se však u jednotlivých autorů liší. Například Zezulová¹ nebo Žatecká² řadí mezi alternativní tresty v širším pojetí všechny tresty vyjma nepodmíněného trestu odnětí svobody, kdežto Solnař a Vanduchová³ takto stejně označují alternativní tresty v užším pojetí. Podle současného systému trestů mezi ně patří podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody a podmíněné odsouzení s dohledem (zavedené s účinností od roku 1998), trest domácího vězení (s účinností od roku 2010), trest obecně prospěšných prací (s účinností od roku 1996), majetkové tresty jako peněžitý trest, trest propadnutí majetku či trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty a zákazové tresty jako trest zákazu činnosti, zákazu pobytu, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce (s účinností od roku 2010) a vyhoštění.

¹ Zezulová, J. Alternativní tresty. In: *Základy kriminologie a trestní politiky*. Ed. Kuchta, J., Válková, H. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 237.

² Žatecká, E. *Alternativní sankce v trestním právu a jejich využití v praxi* [online]. 2008 [cit. 2011-01-31]. 205 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Vedoucí práce Věra Kalvodová. Dostupné z [www: <http://is.muni.cz/th/43679/pravf_d/Alternativni_sankce.pdf?lang=en>](http://is.muni.cz/th/43679/pravf_d/Alternativni_sankce.pdf?lang=en), s. 30–32.

³ Solnař, V., Vanduchová, M. Část III. Tresty a ochranná opatření. In: *Systém českého trestního práva*. Ed. Solnař, V. Praha: Novatrix, 2009, s. 42.

Solnař a Vanduchová spojují širší pojetí alternativních trestů s doporučením Výboru ministrů Rady Evropy č. R (92) 16 k Evropským pravidlům v oblasti komunitních sankcí a opatření, tedy se širokou definicí komunitních sankcí a opatření, jež zahrnují i sankce částečně odnímající svobodu (např. víkendové tresty, částečná detence, trest domácího vězení) a různé formy odklonů od standardního trestního řízení. Obdobného dělení alternativních trestů v širším a užším pojetí, jaké popisuje Solnař a Vanduchová, se přidružuje rovněž Kalvodová⁴.

Jako alternativní tresty v užším pojetí Zezulová označuje tzv. komunitní sankce neboli tresty vykonávané ve společenství, mezi které zahrnuje trest obecně prospěšných prací, podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem a peněžitý trest. Žatecká na druhou stranu považuje za alternativní tresty v užším pojetí pouze tresty spojené s odborným vedením a kontrolou pachatele, jež by měla zajišťovat Probační a mediační služba, tedy podmíněné odsouzení, podmíněné odsouzení s dohledem a obecně prospěšné práce.

Odlíšné dělení alternativních trestů nabízí nizozemský autor Kalmthout⁵, který rozlišuje mezi dvěma kategoriemi alternativních trestů či spíše opatření, neboť do nich zahrnuje i procesněprávní a mimotrestní postupy (např. mediace). První kategorií tvoří tresty a opatření, jejichž podstatou je omezení svobody (např. elektronické monitorování, kontrola pachatele na svobodě). Druhá kategorie je tvořena tresty a opatřeními, jež usilují rovněž o pozitivní působení na pachatele a jež bývají zahrnovány pod pojem restorativní justice (např. náhrada škody a kompenzace oběti, mediace, probace, trest obecně prospěšných prací). Obě kategorie se přitom mohou vzájemně prolínat a některé tresty mohou dle Kalmthouta nést prvky obou kategorií.

Na základě výše popsaného vymezení kategorií alternativních trestů lze trest domácího vězení i trest zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce zařadit mezi alternativní tresty v užším pojetí dle dělení Zezulové (komunitní tresty) a Žatecké a do první skupiny alternativních opatření dle Kalmthouta s přesahem do skupiny druhé. Oba tresty spočívají v omezení svobody pohybu, přičemž při jejich výkonu může docházet k pozitivnímu působení na pachatele, a to jak ze strany společnosti, tak ze strany Probační a mediační služby. Ta je pověřena kontrolou výkonu trestu domácího vězení, případně i kontrolou dodržování uložených přiměřených omezení a povinností. Odsouzenému k výkonu trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce je pak dána povinnost spolupracovat

⁴ Kalvodová, V. *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 113–114.

⁵ Kalmthout, A. M. Van. Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí. Přeložila Lenka Ouředníčková. *Právní rozhledy*, 1997, roč. 5, č. 12, s. 621–622.

s probačním úředníkem a vykonávat uložené psychologické či sociální programy.

3. Pojem komunitního trestu

Pro definování pojmu komunitní trest je nezbytné zabývat se nejprve pojmem komunita, na něž je možné nahlížet z pohledu geografického, sociologického, politického či jiného. R. A. Duff například vymezil normativní koncepci komunity, podle níž je podstatou komunity sdílení závazku k určitým hodnotám a braní ohledu na ostatní jako společenství.⁶ Ve spojení s trestem (komunitním trestem) se často hovoří o trestu vykonávaném v komunitě, kdy je komunita vnímána jako geografické místo, neboť k výkonu trestu dochází mimo vězení či jinou obdobnou instituci, případně jako trestající subjekt, na něž byla vládou přenesena zodpovědnost za výkon trestu. Ze sociologického hlediska představuje komunita určité společenství, z něhož pachatel může být po spáchání trestného činu vyloučen. O napravení narušeného vztahu pachatele ke komunitě (zejména k oběti trestného činu) usiluje restorativní justice. Jeho znovuzачlenění do komunity je pak cílem nápravných (rehabilitačních) teorií trestání a prostředkem například komunitní trest.

Stejně jako alternativní, i komunitní tresty lze rozlišovat podle šíře jejich pojetí. Tresty, které A. Worrall a C. Hoy zahrnují pod pojem komunitního trestu, lze označit jako komunitní tresty v širším slova smyslu. Zahrnují mezi ně tzv. tresty samoregulační (upuštění od potrestání apod.), peněžité tresty, tresty zahrnující dohled (komunitní příkazy) a další tresty (např. podmíněný trest odnětí svobody).⁷ Za komunitní tresty v užším slova smyslu lze považovat komunitní příkazy (resp. požadavky), jež podle legální definice anglického zákonodárce tvoří komunitní trest (viz dále).

V anglickém trestním právu došlo roku 1991 přijetím zákona s názvem *Criminal Justice Act* (dále rovněž CJA 1991) k upuštění od užívání pojmu alternativní k trestu odnětí svobody.⁸ Zákon zavedl novou koncepci systému trestů, nový přístup k trestání, jehož součástí se staly komunitní tresty jakožto svébytná skupina trestů. Legální definici pojmu komunitní trest bylo možné nalézt v s. 6 (1) CJA 1991, kde byl komunitní trest

(*community sentence*) vymezen jako trest zahrnující jeden nebo více komunitních příkazů (*community orders*). V případě osob starších šestnácti let přicházel v úvahu probační příkaz (*probation order*), příkaz obecně prospěšných prací (*community service order*), kombinovaný příkaz (*combination order*) a příkaz nevycházet (*curfew order*). Dále osobám ve věkovém rozmezí 10 až 17 let mohl být uložen příkaz dohledu (*supervision order*) a osobám ve věku 10 až 20 let příkaz navštěvovat středisko (*attendance centre order*).⁹

Původní výčet komunitních příkazů, obsažený v s. 6 (4) CJA 1991, byl v důsledku novelizací a nových úprav několikrát změněn. *Crime and Disorder Act* z roku 1998 jej rozšířil o příkaz k protidrogové léčbě a testování na drogy (*drug treatment and testing order*) pro osoby starší šestnácti let a o příkaz plánu činností (*action plan order*) pro osoby v rozmezí 10 až 17 let věku. *Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act* z roku 2000 zrušil všechna ustanovení týkající se komunitních trestů a nahradil je novými. Výčet příkazů zůstal zachován, avšak v jiném pořadí v čele s příkazem nevycházet, jež bylo nově možné uložit i osobám mladším šestnácti let. *Criminal Justice and Courts Services Act* rovněž z roku 2000 zavedl ve vztahu k některým příkazům novou terminologii – probační příkaz byl nahrazen příkazem komunitní rehabilitace (*community rehabilitation order*), příkaz obecně prospěšných prací příkazem komunitního trestu (*community punishment order*) a kombinovaný příkazem komunitního trestu a rehabilitace (*community punishment and rehabilitation order*). Navíc zavedl příkaz vyloučení návštěvy míst (*exclusion order*), dopadající na stejný okruh osob jako příkaz nevycházet, a příkaz neužívat drogy (*drug abstinence order*) pro osoby, které dovršily osmnáct let.

Současný význam pojmu komunitního trestu se však od jeho původní podoby, zformované roku 1991, liší. Změnu přinesl *Criminal Justice Act* z roku 2003 (dále rovněž CJA 2003), který přeuspořádal komunitní příkazy do formy tzv. požadavků (*requirements*), resp. osamostatnil podmínky, které byly dříve součástí jednoho komunitního příkazu, a podřadil vše pod jediný obecný pojem komunitního trestu. Tato restrukturalizace měla mimo jiné zjednodušit systém komunitních příkazů, složitý v důsledku četných novelizací. Komunitní trest je tedy nyní tvořen komunitním příkazem, jenž může obsahovat jeden či více požadavků, jejichž

⁶ Duff, R. A. *Penal Communities. Punishment & Society* [online], 1999, vol. 1, no. 1 [cit. 7. 11. 2011], pp. 27-43. Dostupné z: <<http://pun.sagepub.com/content/1/1/27>>, pp. 28-31.

⁷ Worrall, A., Hoy, C. *Punishment in the Community: Managing Offenders, Making Choices*. Second edition. Cullompton: Willan, 2005, pp. 5-7.

⁸ Srov. Ashworth, A. *Sentencing and Criminal Justice*. Fifth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 319 nebo Brownlee, I. *Community punishment: a critical introduction*. London: Longman, 1998, p. 19.

⁹ V Anglii a Walesu činí minimální hranice trestní odpovědnosti deset let věku. Osoby mladší čtrnácti let bývají obvykle označovány jako děti. Pro osoby, které dovršily čtrnáctý rok, avšak zatím nedovršily rok osmnáctý, je užíván pojem mladiství. Osoby, které dovršily osmnáctý a nedovršily jednadvačatý rok věku, jsou pak nazývány jako mladí dospělí.

taxativní výčet zakotvuje s. 177 (1) CJA 2003.¹⁰ Jedná se o požadavek neplacené práce (*unpaid work requirement*), činnosti (*activity requirement*), účasti v programu (*programme requirement*), zakázané činnosti (*prohibited activity requirement*), nevycházet (*curfew requirement*), vyloučení návštěvy míst (*exclusion requirement*), zdržovat se na místě (*residence requirement*), léčby duševního zdraví (*mental health treatment requirement*), protidrogové léčby (*drug rehabilitation requirement*), protialkoholní léčby (*alcohol treatment requirement*), dohledu (*supervision requirement*) a pro pachatele mladší 25 let požadavek návštěvy střediska (*attendance centre requirement*).

4. Účel trestu a systém trestů v České republice

Filosofická koncepce účelu trestu České republiky zůstala i po přijetí nového trestního zákoníku roku 2009 (dále také TZk)¹¹ více méně nezměněna. Její podstatou je stále smíšená teorie, kombinující prvky teorií retributivních a utilitárních, a sice s převahou prvků teorií utilitárních. Za účinnosti trestního zákona z roku 1961 (dále rovněž TZ)¹² bylo možné vyvodit teorii trestání jednak z výslovně vyjádřeného účelu trestu v § 23 odst. 1,¹³ spojujícího prvky teorií utilitárních (eliminacních, nápravných a odstrašení), jednak z ustanovení o obecných zásadách pro ukládání trestů (retributivní prvky). Z nich je třeba zdůraznit zejména § 31 odst. 1 TZ, jenž stanovoval soudu povinnost přihlédnout při stanovení druhu a výměry trestu na prvním místě ke stupni nebezpečnosti trestného činu pro společnost. Povinnost soudu přihlédnout dále k možnosti nápravy a k poměrům pachatele byla založená spíše na utilitárních hlediscích.

Ústavní soud České republiky se k účelu trestu vyjádřil především v nálezu ze dne 23. 04. 1998, sp. zn. IV. ÚS 463/97. V nejobecnějším smyslu jím má být ochrana společnosti před kriminalitou, žádné jiné cíle není možné trestem sledovat. Trest tudíž nesmí dle Ústavního soudu být prostředkem k řešení jiných společenských problémů. Ústavní soud tím omezil rozsah utilitárního pohledu na trest jako na prostředek k dosa-

žení cíle. Ustanovení § 23 odst. 1 TZ pak interpretoval tak, že účel trestu v něm zakotvený „je koncipován jako struktura dílčích cílů a konečného cíle, jež spolu vytvářejí jeden celek. Trest ukládaný pachateli v sobě spojuje jak moment trestní represe a prevence ve vztahu k němu samotnému (individuální represe a individuální prevence), tak i moment výchovného působení na ostatní členy společnosti (generální prevence).“¹⁴

Ústavní soud vymezil vztah těchto prvků následně: prevenci a represi je třeba chápat vyváženě (jednotně) a individuální prevence by měla být prostředkem (nástrojem) prevence generální, nikoli naopak. Narušení těchto vztahů (když by se generální prevence stala prostředkem prevence individuální) by pak dle Ústavního soudu znamenalo posílení trestní represe a exemplární trestání, které je v rozporu s § 23 odst. 1 TZ. „Exemplární trest nelze totiž považovat za nic jiného než projev důrazu na prioritu trestní represe.“ Ústavní soud tak snížil intenzitu odstrašujícího účinku trestu.

Současná česká trestněprávní úprava, obsažená v trestním zákoníku z roku 2009, již výslovně vyjádřený účel trestu neobsahuje. Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku k vypuštění výslovného zakotvení účelu trestu uvádí, že vymezení účelu trestu je ponecháno trestní nauce a že namísto toho byly do jednotlivých ustanovení o trestních sankcích promítnuty obecné zásady trestání (hl. zásada zákonnosti, přiměřenosti, individualizace, personalita, neslučitelnosti určitých druhů sankcí u téhož pachatele a zásada humanity trestu). Účel trestání by měl dle důvodové zprávy (k § 37) vyplývat nejen z těchto obecných zásad, ale i z celkového pojetí trestního zákoníku a zejména z jednotlivých ustanovení upravujících ukládání trestních sankcí.¹⁵

Podle trestní nauky¹⁶ zůstal účel trestu stejný jako za předchozí úpravy – ochrana společnosti prostřednictvím individuální represe, individuální a generální prevence. Základní zásady ukládání trestů jsou jednak explicitně formulovány trestní naukou a některé z nich lze rovněž vyvodit z ustanovení trestního zákoníku. Pro ukládání trestních sankcí obecně (tedy pro ukládání trestů i ochranných opatření) zakotvuje trestní zákoník v § 37 zásadu zákonnosti a zásadu humanity a v § 38 zásadu přiměřenosti trestních sankcí. O čistě retributivní požadavek proporcionality se však nejedná, neboť soud musí rovněž přihlédnout k poměrům pachatele (§ 38 odst. 1 TZk) a k právem chráněným zájmům osob trestným činem poškozených (§ 38 odst. 3 TZk).

¹⁰ Až do novely z roku 2008 se tato úprava komunitního trestu vztahovala k osobám ve věku šestnácti let a starších, od její účinnosti k osobám ve věku osmnácti let a starších.

¹¹ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹² Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

¹³ „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti.“

¹⁴ Nález Ústavního soudu ze dne 23. 04. 1998, sp. zn. IV. ÚS 463/97.

¹⁵ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Sněmovní tisk 410/0, část č. 1/9* [online]. Praha, 2008 [cit. 28. 12. 2010]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/sqw/text/tisk.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>>.

¹⁶ Kratochvíl, V. a kol. *Kurs trestního práva. Trestní právo hmotné. Obecná část*. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 472.

Z § 39 odst. 1 TZk, který se již týká obecných zásad pro ukládání (pouze) trestů, pak obdobně jako z § 31 odst. 1 TZ vyplývá vzhledem k účelu trestání sloučení prvků retributivních a utilitárních. Soud má totiž povinnost při stanovení druhu a výměry trestu přihlídnout nejprve k povaze a závažnosti trestného činu (retributivní prvek, modifikovaný stejně jako v § 3 odst. 4 TZ zahrnutím osobnosti pachatele do hodnocení povahy a závažnosti trestného činu – § 39 odst. 2 TZk). Na rozdíl od předchozí úpravy v trestním zákoně z roku 1961 však musí soud následně přihlídnout k osobním, rodinným, majetkovým a jiným poměrům pachatele a k jeho dosavadnímu způsobu života, teprve poté k možnosti jeho nápravy. Další trestním zákoníkem zavedená okolnost, k níž má soud při stanovení druhu a výměry trestu přihlídnout – chování pachatele po činu (jeho snaha o odstranění následků trestného činu), pak vzhledem k tomu, že se jedná o prvek restituční teorie (a koncepce restorativní justice obecně), svědčí o posílení utilitárního přístupu k trestání v rámci přetrvávající smíšené teorie.

Ústavní soud zatím projevil svůj názor na výslovně nedefinovaný účelu trestu v trestním zákoníku v nálezu ze dne 12. 05. 2011 (sp. zn. III. ÚS 1735/10), v němž uvedl, že „je nepochybné, že principy moderního trestního práva a trestání zahrnují mj. též aspekt resocializace odsouzeného a aspekt individuální prevence (výchova k řádnému životu).“ Na prvním místě tudíž vyzdvihl požadavek znovuzачlenění pachatele do společnosti, na druhém požadavek převýchovy či nápravy pachatele. Ústavní soud ČR tak stejně jako zákonodárce klade důraz na utilitární hledisko ve vztahu k trestání.

Z dříve deklarovaného a nyní implicitního účelu trestu vyplývá systém trestů dělící tresty na pravidelné a výjimečné. Výjimečné tresty jsou ukázkou převahy utilitárních prvků (eliminace, odstrašení). V rámci systému pravidelných trestů představuje měřítko proporcionality (blíže v následující kapitole) trest odnětí svobody, který ve zvláštní části trestního zákona i zákoníku vymezuje typovou společenskou nebezpečnost, resp. škodlivost, jednotlivých trestných činů. Utilitární cíle lze pak sledovat díky možnosti uložení jiného trestu (např. trestu nápravného charakteru, jakým je komunitní trest) namísto nebo vedle trestu odnětí svobody, pokud jsou splněny podmínky pro jeho uložení, nebo i prostřednictvím mimořádného zvýšení či snížení trestu odnětí svobody.

Pro systém trestů i trestních sankcí obecně je klíčové propojení zásady přiměřenosti se zásadou ekonomie trestního práva, vyplývající nyní přímo z ustanovení § 38 odst. 2 TZk: „*Tam, kde postačí uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější.*“ Z důvodové zprávy k § 38 trestního zákoníku (i z její obecné části) je zjevný úmysl zákonodárce nově uspořádat hierarchii

trestů ve prospěch alternativ.¹⁷ Tento úmysl se však již nepromítl do systematického uspořádání druhů trestů v § 52 TZk. V taxativním výčtu druhů trestů (§ 52 odst. 1 TZk) se jejich pořadí oproti předchozí úpravě (§ 27 TZ) sice změnilo, ale na prvním místě zůstal trest odnětí svobody a až za něj byly umístěny tresty alternativní.

Zvláštní ustanovení, vztahující se k zásadě ekonomie trestního práva při ukládání trestů, pak obsahuje § 55 odst. 2 TZk,¹⁸ týkající se ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody, jenž v případech méně závažných trestných činů (s horní hranicí trestní sazby odnětí svobody do 3 let) upřednostňuje uložení trestu jiného, alternativního k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Tato úprava byla vesměs přejata z § 39 odst. 2 trestního zákona, avšak s tím rozdílem, že trestní zákon podmiňoval uložení trestu odnětí svobody tím, že by uložení jiného trestu zjevně nevedlo k dosažení účelu trestu. Nutno podotknout, že míra závažnosti trestných činů, u nichž měl být upřednostněn alternativní trest, byla zvýšena s účinností od roku 2002. Do té doby (od zavedení tohoto ustanovení novelou s účinností od 1. 7. 1990) směla činit horní hranice trestní sazby odnětí svobody pouze jeden rok.

5. Účel trestu a systém trestů v Anglii a Walesu

Koncepce účelu trestu v Anglii a Walesu je diametrálně odlišná od koncepce České republiky. V období před přijetím *Criminal Justice Act* z roku 1991 záviselo filosofické zdůvodnění trestu na volbě toho, kdo jej ukládal.¹⁹ Po přijetí CJA 1991 přišla zásadní změna v podobě ucelenější filosofické koncepce trestání. Vůdčím principem trestání se stala retributivní teorie, konkrétně teorie zásluhy (*just deserts*), pro kterou je ve vztahu k ukládání trestů zásadní požadavek proporcionality, tedy aby přísnost trestu byla úměrná závažnosti trestného činu. Anglický zákonodárce sice tento účel trestání nikde v zákoně výslovně neuvedl, vyzdvihoval jej však již *White paper* vlády z roku 1990, který předcházel návrhu CJA 1991 a který zdůrazňoval odmítnutí

¹⁷ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Sněmovní tisk 410/0, část č. 1/9* [online]. Praha, 2008 [cit. 28. 12. 2010]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=5&CT=410&CT1=0>>.

¹⁸ „*Za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život.*“

¹⁹ Srov. Easton, S., Piper, Ch. *Sentencing and punishment: The Quest for Justice*. Second edition. Oxford: Oxford University Press, 2008, p. 23.

odstrašení coby očekávaného účinku trestu.²⁰ Z řady ustanovení CJA 1991 navíc přímo vyplýval požadavek proporcionality (např. s. 1 (2) (a), s. 2 (2) (a) nebo s. 6 (1)), z něhož zákon v určitých případech připouštěl výjimky, ať už z důvodu ochrany veřejnosti před pachateli násilných či sexuálních trestných činů (utilitární hledisko), nebo ve vztahu k pachatelům s duševní poruchou.

Aplikace retributivního požadavku proporcionality v praxi měla spočívat v tzv. tarifním systému trestů (*tariff system*).²¹ Ze zákona vyplývalo hierarchické uspořádání trestů podle jejich přísnosti, ohraničené mírou závažnosti trestných činů. Na vrchol byl postaven trest odnětí svobody, jehož uložení přicházelo v úvahu za trestný čin natolik závažný (*so serious*), že mohlo být ospravedlnitelné pouze uložení trestu odnětí svobody. Pod něj byl umístěn komunitní trest jakožto osobitý trest, pro jehož uložení bylo zapotřebí, aby byl trestný čin dostatečně závažný (*serious enough*). Další trest představovala pokuta, jejíž uložení sice nebylo omezeno žádnou hranicí přísnosti jako v předchozích dvou případech (mohla tedy být uložena, přestože by trestný čin dosahoval dostatečné závažnosti pro uložení komunitního trestu, a to případně i vedle komunitního trestu), někteří autoři ji však řadí na třetí stupeň pomyslné škály trestů.²² Tento systém trestů, který s drobnými změnami platí i v současnosti, je pouze základním schématem. V různých zákonech lze nalézt další druhy příkazů (tzv. *ancillary orders*). Pokud je jejich charakter odplatný, platí pro ně požadavek proporcionality, pokud jsou preventivní povahy, tak nikoliv.²³

Příčinou zavedení retributivního požadavku proporcionality, od něhož se pak odvíjel systém trestů, byla snaha zákonodárce přimět soudy k redukci počtu ukládaných trestů odnětí svobody, neboť se Anglie již delší dobu potýkala s problémy přeplněnosti věznic a vysokých nákladů na udržení jejich chodu.²⁴ Nedokonalá

a v řadě míst příliš obecná úprava obsažená v CJA 1991 však dala prostor soudům, nesouhlasícím s omezením jejich diskrece při ukládání trestů, k interpretaci a aplikaci zákona v jiném smyslu, než zákonodárce původně zamýšlel.²⁵

Sám Odvolací soud (*Court of Appeal, Criminal Division*), jehož rozhodnutí jsou směrodatná a závazná pro rozhodování nižších soudů,²⁶ se k požadavku proporcionality trestu vyjádřil roku 1993 v rozhodnutích *R. v. Cunningham* ((1993) 14 Cr App R (S) 444) a *R. v. Cox* ((1993) 14 Cr App R (S) 479). V rozhodnutí *R. v. Cunningham* se soud přidržel předchozí linie rozhodování (myšleno před přijetím CJA 1991), když za hlavní účel trestu odnětí svobody označil vedle odplaty navíc i odstrašení. Dále v rozhodnutí *R. v. Cox* dovedl Odvolací soud z ustanovení s. 1 (2) a 28 (1) CJA 1991, že soudy nemají povinnost uložit trest odnětí svobody, přestože byl překročen práh závažnosti, pokud jeho uložení není vhodné vzhledem k polehčujícím okolnostem, jež se týkají osoby pachatele. Tento postup je potřeba odlišovat od postupu, který dříve vyplýval z české úpravy stupně nebezpečnosti a nyní vyplývá z úpravy povahy a závažnosti trestného činu, kde je osoba pachatele zahrnuta do hodnocení závažnosti činu (modifikovaný požadavek proporcionality).

Anglický zákonodárce nakonec „podleh“ Odvolacímu soudu, když přizpůsobil zákonnou úpravu jeho judikatuře. Vliv polehčujících okolností týkajících se osoby pachatele na hodnocení závažnosti trestného činu, a tím i na výběr druhu trestu, byl potvrzen s. 158 (1) *Powers of Criminal Courts (Sentencing) Act 2000* a ještě více zdůrazněn v s. 166 (1) a (2) CJA 2003, který představuje další větší reformu systému trestní justice po CJA 1991. CJA 2003 dále zavedl povinnost soudu brát při ukládání trestu (až na výjimky) ohled na výslovně zakotvené účely trestání,²⁷ a doplnil tak k dosud dominantnímu odplatnému účelu trestu četné utilitární prvky, aniž by některému z vyčtených účelů přiřkl vůdčí pozici.

trestu či mnohosti trestných činů). Po přechodném snížení procenta ukládaných trestů odnětí svobody pak došlo k jeho opětovnému zvýšení.

²⁵ Srov. Ashworth, A. *Sentencing and Criminal Justice*. Fifth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp. 100–102.

²⁶ Vzhledem k odlišnosti anglosaského systému práva (*common law*) od systému kontinentálního, spočívající v doktríně precedentu, jsou pro rozhodování soudů o trestech za trestné činy závazné nejen zákony, stanovující základní limity (nejvyšší tresty za trestné činy a podmínky jejich ukládání), ale i rozhodnutí jednotlivých soudů a Odvolacího soudu především.

²⁷ S. 142 (1) obsahuje tento výčet účelů trestání: potrestání pachatele (odplata), snížení kriminality (i prostřednictvím odstrašení), náprava pachatele, ochrana veřejnosti a náhrada škody pachatelem.

²⁰ Více viz Wasik, M., Hirsch, A. v. *Statutory Sentencing Principles: The 1990 White Paper. The Modern Law Review* [online]. 1990, vol. 53, no. 4 [cit. 30. 8. 2011], pp. 508–517. Dostupné z: <<http://www.jstor.org/stable/pdfplus/1096740.pdf?acceptTC=true>>.

²¹ Takovýto systém uspořádání trestů je založen na seřazení trestů do stupnice od nejpřísnějších po nejméně přísné. K nejzávažnějším trestným činům by pak měly být přiřazeny nejpřísnější tresty, k méně závažným trestným činům méně přísné tresty a tak dále.

²² Např. Brownlee, I. *Community punishment: a critical introduction*. London: Longman, 1998, pp. 6–7, 19, který pak na nejnižší úroveň přísnosti klade upuštění od potrestání – podmíněné či úplné (absolutní).

²³ Blíže o těchto příkazech Ashworth, A. *Sentencing and Criminal Justice*. Fifth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp. 359–369.

²⁴ V reakci na vlnu kritiky učinil zákonodárce v novele z roku 1993 krok zpět, neboť zavedl prvky umožňující zvýšení hranice závažnosti činu (např. zohlednění recidivy při ukládání

Ze zákonné úpravy i ze směrnice s názvem „Zastřešující principy: závažnost“²⁸, vydané *Sentencing Guidelines Council*²⁹ roku 2004, jakož i z dalších směrnic tohoto orgánu lze dovodit přetrvávající výsadní postavení retribuice a požadavku proporcionality. Z nového ustanovení o účelech trestání (s. 142) a ustanovení o možnosti zmírnění trestu v případě polehčujících okolností, vztahujících se k osobě pachatele (s. 166), pak vyplývá akcent zákonodárce na utilitární hlediska. Soudce by při ukládání trestu měl nejprve vycházet z retributivního požadavku proporcionality a teprve poté vstoupit do úvahy ostatní (utilitární) účely. Od účinnosti CJA 2003 lze tedy anglickou koncepci účelu trestání považovat za smíšenou teorii trestání s převahou retribuice.

6. Postavení alternativních a komunitních trestů v systému trestů

V České republice není na rozdíl od Anglie a Walesu používán pojem komunitního trestu. Tresty, které by pod definici tohoto pojmu spadaly, jsou označovány jako alternativní tresty. V hierarchii trestů jsou jak alternativní tresty v užším slova smyslu (dále jen alternativní tresty), tak komunitní tresty v užším slova smyslu (dále jen komunitní trest)³⁰ umístěny až za trestem odnětí svobody. Zásadní odlišnosti v postavení českých alternativních trestů oproti postavení anglického komunitního trestu v systému trestů spočívají v jejich „roztroušenosti“ a v preferenci jejich ukládání v případě méně závažných trestných činů (srov. § 38 odst. 2 a § 55 odst. 2 TZk).³¹

²⁸ Sentencing Guidelines Council. *Overarching Principles: Seriousness* [online]. 2004 [cit. 11. 11. 2011]. Dostupné z: <http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/web_seriousness_guideline.pdf>.

²⁹ *Sentencing Guidelines Council* vznikla na základě CJA 2003. Jejím úkolem bylo vydávat směrnice, obecného charakteru nebo vztahující se k určité skupině trestných činů či pachatelů, na něž by soudy měly brát při ukládání trestu ohled a případně odchýlení od směrnice zdůvodnit. Tím měla být zajištěna větší konzistentnost v rozhodování soudů. V současné době nese název *Sentencing Council*, zavedený spolu s dalšími změnami zákonem z roku 2009 (*Coroners and Justice Act 2009*).

³⁰ Za účelem komparace srovnatelných druhů trestů jsou zde za alternativní tresty v užším slova smyslu považovány trest podmíněného odnětí svobody s dohledem, domácího vězení, obecně prospěšných prací, zákazu činnosti, zákazu pobytu a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, za komunitní tresty v užším slova smyslu komunitní příkazy (požadavky), tvořící komunitní trest dle příslušné anglické zákonné úpravy.

³¹ Ponechávám stranou otázku míry závažnosti jednotlivých trestných činů v České republice a v Anglii a Walesu, neboť cílem článku je vystihnout rozdíly v koncepci alternativních

Co se týče „roztroušenosti“, alternativní tresty neformují v trestním zákoníku jednotný celek, který je posléze diferencován a individualizován, nýbrž představují přímo samostatné tresty.³² Samostatné uložení trestu domácího vězení, obecně prospěšných prací, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce a zákazu pobytu (dále také peněžitého trestu a trestu vyhoštění), bez ohledu na jejich případnou absenci ve zvláštní části trestního zákoníku, připouští ustanovení § 53 odst. 2 TZk. Bližší podmínky jejich samostatného uložení jsou pak uvedeny v jednotlivých ustanoveních, upravujících ukládání a výkon těchto trestů.

Domácí vězení, obecně prospěšné práce a zákaz vstupu mohou být samostatně uloženy pachateli přečinu³³ na základě proporcionality k závažnosti spáchaného trestného činu, modifikované okolnostmi týkajícími se osoby pachatele. Zákaz pobytu může být samostatně uložen pouze za trestný čin s horní hranicí sazby trestu odnětí svobody 3 roky, rovněž na základě modifikované proporcionality. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem je možný, pouze pokud byl pachateli uložen trest odnětí svobody nepřevyšující 3 roky, pokud tomu nasvědčují osobní charakteristiky pachatele a okolnosti případu a pokud je třeba jeho chování zvýšeně sledovat a kontrolovat a poskytnout mu péči a pomoc. Neomezenější možnosti samostatného uložení jsou pak dány u trestu zákazu činnosti, který lze uložit jen za trestné činy, u nichž je výslovně uveden ve zvláštní části TZk (jedná se převážně o méně závažné činy), a na základě modifikované proporcionality.

V Anglii a Walesu má komunitní trest od roku 1991 postavení samostatného trestu, který v rámci hierarchie trestů zaujímá druhé místo za nejpřísnějším nepodmíněným trestem odnětí svobody a je vyhrazen pro středně závažné trestné činy. Teprve po posouzení vhodnosti uložení komunitního trestu (aby nebyl uložen za méně závažný trestný čin, jemuž by spíše odpovídala pokuta nebo upuštění od potrestání) má soud na výběr ze 12 požadavků, představujících jednotlivé komunitní příkazy.

Konkrétní komunitní příkaz nebo jejich kombinace by měla být pro pachatele co možná nejvíce vyhovující a opět závislá na stupni závažnosti trestného činu. Proto směrnice „*New Sentences: Criminal Justice Act 2003*“ dále dělí komunitní příkazy do skupin podle míry jejich přísnosti na málo přísné, středně přísné a velmi přísné

a komunitních trestů a míra kriminalizace určitých jednání se může v různých právních a společenských prostředích lišit.

³² Aby bylo možné považovat trest za skutečnou alternativu, musí ho být možné uložit samostatně.

³³ Přečiny jsou v § 14 odst. 2 TZk definovány jako všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, za něž TZk stanovuje trest odnětí svobody s horní hranicí do pěti let.

(*low, medium, high*).³⁴ Po zhodnocení stupně závažnosti trestného činu by měl soud zvolit účel (či účely), kterého chce uložením trestu dosáhnout (viz s. 142 CJA 2003), zhodnotit nebezpečí recidivy pachatele, schopnost pachatele vykonat komunitní příkaz a možnost uskutečnění příkazu v dané oblasti. Takováto individualizace trestu je přitom odvislá od zprávy pracovníka probační služby, kterou soudu předkládá před vynesením rozsudku (*pre-sentence report*).³⁵

7. Závěr

Českou koncepci účelu trestu, o níž panuje mezi zákonodárcem a Ústavním soudem shoda, lze charakterizovat jako smíšenou teorii s převahou utilitárních prvků, a to po celé zkoumané období. Trestní zákon sice explicitně vymezoval účel trestu čistě v duchu utilitárních teorií (elimináčnických, nápravných a odstrašujících), což pak bylo v jistém nesouladu s obecnými zásadami pro ukládání trestů, které na první místo kladly retributivní prvek (modifikovanou proporcionalitu). Avšak nový trestní zákoník je v tomto ohledu více konsistentní, když nedeklaruje účel trestu, nýbrž je odkazováno na obecné zásady i jednotlivá ustanovení ukládání trestních sankcí a trestů zvláště. Z těchto zásad a ustanovení lze dovodit, že je účel trestu založen na smíšené teorii trestání, v jejímž rámci převažují utilitární prvky, zahrnující nově i restituční teorii. Retribuce pak představuje určité omezení, aby nedocházelo k excesům co do přiměřenosti trestání.

Anglická koncepce ospravedlnění trestu, přijatá zákonodárcem na počátku 90. let (*Criminal Justice Act 1991*), vyzdvihovala retributivní teorii trestání. Náhled na účel trestání ze strany interpretujícího soudu (*Court of Appeal, Criminal Division*) se však lišil od pohledu zákonodárce, který nakonec roku 2003 (*Criminal Justice Act 2003*) přistoupil k posílení utilitárních prvků,

a tím k posunu v koncepci, jíž lze i v současnosti považovat za smíšenou teorii s převahou retribuice. Na základě retributivního požadavku proporcionality vznikl tarifní systém trestů a mezi tresty zaujal zvláštní místo komunitní trest odplatné (namísto nápravné) povahy.

Hlavní rozdíl v postavení alternativních a komunitních trestů v systému trestů spočívá v pojmání těchto prvních jako trestů alternativních k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jež by měly mít přednost v případě méně závažných trestných činů (ČR), a v pojmání komunitních trestů jako osobitých trestů s vlastní mírou přísnosti (Anglie a Wales). Na odlišné postavení těchto trestů, jakož i obecně na hierarchii a podmínky ukládání trestů, má přitom vliv koncepce ospravedlnění trestu – převažující vliv utilitárních teorií v České republice, které se z velké části promítají i do požadavku proporcionality (mezi závažností trestného činu a přísností trestu), a vliv teorie zásluhy v Anglii a Walesu.

Summary

The paper deals with the purpose of punishment and the system of punishments in Czech Republic and in England and Wales. The aim of the paper is to find the differences in systemic place of alternative and community punishments, which stem from the conception of punishment justification of the state. The methods used for this purpose are the monographic, the comparative and the analytic method. The examined period is from the beginning of nineties till present time, because there was a little shift in the conception of the purpose of punishment in Czech Republic and a greater shift in England and Wales.

The first concern has to be the clarification of the terminology of alternative and community punishments (in theory and in the law). Afterwards, the Czech and the English justifications of the punishment from the view of the legislator and the interpretative authority (Constitutional Court and Court of Appeal) and their effect on the system of punishments are presented. Finally, the last chapter encompasses the main differences in the systemic place of alternative and community punishments.

³⁴ Sentencing Guidelines Council. *New Sentences: Criminal Justice Act 2003* [online]. 2004 [cit. 13. 11. 2011]. Dostupné z: <http://sentencingcouncil.judiciary.gov.uk/docs/web_new_sentences_guideline1.pdf>.

³⁵ Srov. Ashworth, A. *Sentencing and Criminal Justice*. Fifth edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, pp. 338–351.